

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO

GDAŃSKIE STUDIA ARCHEOLOGICZNE

NR 7

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII
UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO

GDAŃSKIE
STUDIA
ARCHEOLOGICZNE

NR 7

Redakcja

JOANNA DĄBAL
ANNA STROBIN
KAROLINA SZCZEPANOWSKA

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2019

GDAŃSKIE STUDIA ARCHEOLOGICZNE 7
ROCZNIK INSTYTUTU ARCHEOLOGII I ETNOLOGII
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO, NR 7

Komitet redakcyjny:

Jan Apel (Lund), Peter F. Biehl (Buffalo), Zbigniew Bukowski (Sopot),
Lech Czerniak (Gdańsk), Sylwester Czopek (Rzeszów), Andrzej Kokowski (Lublin),
Aleksander Koško (Poznań), Janusz Kruk (Kraków), Witold Świętosławski (Gdańsk)

Recenzowany Rocznik Instytutu Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Gdańskiego

Redakcja:

Joanna Dąbal, Anna Strobin, Karolina Szczepanowska

Sekretarz Redakcji:

Wacław Kulczykowski

Adres Redakcji:

Uniwersytet Gdański Instytut Archeologii i Etnologii
ul. Bielańska 5, 80-851 Gdańsk
e-mail: hisarch@ug.edu.pl

Redaktor Wydawnictwa:

Maria Kosznik

Tłumaczenie na język angielski streszczeń i podpisów:

Anna Kucharska-Raczunas

Skład i łamanie:

Michał Janczewski

Projekt okładki:

Andrzej Taranek

Na okładce:

Szklana Huta, gmina Choczewo, pozostałości pieca hutniczego,
fot. i oprac. Tadeusz Widerski, Karol Daliga, Joanna Dąbal

Publikacja sfinansowana z działalności statutowej Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego

©2019 – Uniwersytet Gdański, Instytut Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Gdańskiego

ISSN 1897-4120

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa

Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49, fax 58 551 05 32

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOLOGY
UNIVERSITY OF GDAŃSK

GDAŃSK
ARCHAEOLOGICAL
STUDIES

NO. 7

Edited by

JOANNA DĄBAL

ANNA STROBIN

KAROLINA SZCZEPANOWSKA

UNIVERSITY OF GDAŃSK PRESS
GDAŃSK 2019

GDAŃSK ARCHAEOLOGICAL STUDIES 7
ANNUAL JOURNAL OF THE INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOLOGY
UNIVERSITY OF GDAŃSK, NO. 7

Editorial advisory board:

Jan Apel (Lund), Peter F. Biehl (Buffalo), Zbigniew Bukowski (Sopot),
Lech Czerniak (Gdańsk), Sylwester Czopek (Rzeszów), Andrzej Kokowski (Lublin),
Aleksander Koško (Poznań), Janusz Kruk (Kraków), Witold Świątosławski (Gdańsk)

Peer-review annual journal of the Institute of Archaeology and Ethnology, University of Gdańsk

Editors:

Joanna Dąbal, Anna Strobin, Karolina Szczepanowska

Editorial Secretary:

Wacław Kulczykowski

Editorial Office:

Uniwersytet Gdański Instytut Archeologii i Etnologii
ul. Bielańska 5, 80-851 Gdańsk
e-mail: hisarch@ug.edu.pl

Publishing Editor:

Maria Kosznik

English translation of summaries and figure captions:

Anna Kucharska-Raczunas

Typesetting and layout:

Michał Janczewski

Cover design:

Andrzej Taranek

Cover photo:

Szklana Huta, Choczewo commune, remains of the glassworks furnace,
prepared by Tadeusz Widerski, Karol Daliga, Joanna Dąbal

This publication has been financed by the statutory funds of the Faculty of History, University of Gdańsk

©2019 – Uniwersytet Gdański, Instytut Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Gdańskiego

ISSN 1897-4120

Gdańsk University Press

ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Online bookstore: www.kiw.ug.edu.pl

Printed and bound by

Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49, fax 58 551 05 32

Spis treści

Od Redakcji (Starej i Nowej)	7
Tomasz J. Chmielewski	
W kwestii obecności fragmentów naczyń kultury Bodrogkeresztúr w Dąbkach	
On the presence of fragments of the Bodrogkeresztúr culture pottery in Dąbki	11
Tomasz J. Chmielewski	
Aneks. Chronologia absolutna rozwoju kręgu Polgár	
na etapie środkowego eneolitu (epoki miedzi)	
Annex. Absolute chronology of the development of the Polgár complex	
at the stage of the Middle Eneolithic (Copper Age)	21
Henryk Machajewski	
Osada z okresu halsztackiego w Renicach, stanowisko 12	
Settlement from the Hallstatt period in Renice, site 12	38
Jakub Mosiejczyk	
Organizacja sanitariatów publicznych w Leptis Magna	
Organization of public sanitary facilities in Leptis Magna	73
Vladimir I. Kulakov, Vsevolod I. Merkulov, Alexander S. Semenov	
Burial Y-68 of the Yrzekapinis barrow burial mounds area,	
Klintsovka 1 archaeological site, North Sambia	85
Piotr Kazana	
Guldgubber – uwagi o skandynawskich znaleziskach wotywnych	
Guldgubber – remarks on Scandinavian votive finds	95
Marta Bloch-Pogodzińska, Paweł Marek Pogodziński	
Nowe źródła do badań wczesnośredniowiecznego osadnictwa	
w Dolinie Dolnej Wisły. Stanowisko Mareza 5, gm. Kwidzyn	
New sources for research of early medieval settlement	
in the Lower Vistula Valley. Site Mareza 5, commune Kwidzyn	108
Joanna Dąbal	
Hiszpańskie naczynia na oliwę z badań archeologicznych w Słupsku	
Spanish olive jars. Case study of archaeological research in Słupsk	119

Karolina Szczepanowska

Kafle piecowe z badań archeologicznych przy ulicy Tartacznej w Gdańsku.

Uwagi na temat statusu ekonomicznego ich użytkowników

Stove tiles from excavation at Tartaczna Street in Gdańsk.

Preliminary study of economic status 130

Joanna Dąbal, Karol Daliga, Radosław Kubus, Edyta Przytarska, Tadeusz Widerski

Szklana Huta w pobliżu osady Osieki, gmina Choczewo.

Uwagi o problemach zarządzania relikdami zabudowy przemysłowej
zlokalizowanymi na terenach leśnych

Szklana Huta near the Osieki settlement, Choczewo commune.

Introductory remarks on managing industrial relicts located in woodlands 156

Katarzyna Kosińska, Joanna Potulska

Budowanie uniwersyteckiego archiwum dokumentacji

badań archeologicznych Instytutu Archeologii i Etnologii UG.

Uwagi o nowoczesnych możliwościach wykorzystania dokumentacji archiwalnej

Creating archaeological documentation archive
of Institute of Archaeology and Ethnology, University of Gdańsk.

Remarks on recent use of archive documentation 175

Od Redakcji (Starej i Nowej)

Siódmy tom „Gdańskich Studiów Archeologicznych” ukazuje się po trzech latach przerwy, w czasie której wazyliśmy argumenty za i przeciw wydawaniu tego rocznika. Z założenia miał on być forum prezentacji wyników badań i dyskusji dla badaczy tworzącego się ciągle gdańskiego środowiska archeologicznego. Już sama próba założenia nowego czasopisma jest zadaniem trudnym, gdyż mało jest obecnie chętnych w środowisku akademickim, by publikować, nie mając gwarancji otrzymania „przyzwoitej” liczby punktów. Jeszcze trudniej jest, gdy jednocześnie podejmuje się tego Redakcja powołana przez instytucję naukową, która jest nie tylko nowa i pozbawiona lokalnych tradycji uniwersyteckich, ale na dodatek niemal w całości powstała w wyniku imigracji z innych, niekiedy bardzo odległych gdańskiemu ośrodków. Krótko mówiąc, przeżyliśmy moment zwątpienia, który jednak postanowiliśmy pokonać powołując nową Redakcję. Ufamy, że nowi jej członkowie, reprezentujący najmłodsze pokolenie archeologów, znajdą dość siły i inwencji, by odnieść sukces. Jesteśmy bowiem przekonani, że Instytut, który niewątpliwie w ciągu dwunastu lat swego istnienia okrzepł i ma perspektywy dalszego rozwoju, powinien odgrywać stosowną rolę na rynku wydawnictw archeologicznych. Nową Redakcją GSA pokieruje zespół redaktorów: Joanna Dąbal, Anna Strobin i Karolina Szczepanowska oraz Waław Kulczykowski, Sekretarz Redakcji.

Oddawany właśnie Czytelnikowi rocznik zawiera dziesięć artykułów prezentujących lub komentujących wyniki badań archeologicznych z akcentem na wykorzystanie nowoczesnych technik dokumentacyjnych w ramach dyscypliny.

Tom otwiera polemika *W kwestii obecności fragmentów naczyń kultury Bodrogkeresztúr w Dąbkach* podjęta przez Tomasza Chmielewskiego, odnosząca się do sformułowanej w 2011 r. na forum naukowym tezy o obecności na pomorskim stanowisku w Dąbkach importów ze środowiska kultury bodrogkereszturskiej. Ze względu na złożoność podjętego przez autora zagadnienia, dotyczące eneolitu, w tym związane z chronologią kręgu połgarckiego, przedstawiona kontrargumentacja została podparta zaktualizowanymi analizami chronometrycznymi zawartymi w obszernym aneksie.

Kolejny artykuł autorstwa Henryka Machajewskiego, *Osada z okresu halsztackiego w Renicach, stanowisko 12*, prezentuje wyniki badań prowadzonych przez Instytut Archeologii i Etnologii UG na jednym ze stanowisk zagrożonych budową drogi szybkiego ruchu na terenie województwa zachodniopomorskiego. Przedstawione wyniki dotyczą odsłoniętej w miejscowości Renice osady z okresu halsztackiego. W artykule zaprezentowano podstawę źródłową dla interpretacji zagospodarowania przestrzennego osady oraz znaleziska wraz z ich datowaniem.

Próbie zmierzenia się z zagadnieniem *Organizacja sanitariatów publicznych w Leptis Magna* podjął na łamach czasopisma Jakub Mosiejczyk. Autor analizuje kompleksy architektoniczne z okresów II i III w. n.e., zwracając uwagę na rozwiązania dotyczące organizacji i funkcjonowania ustępów na podstawie stanowiska zlokalizowanego na terenie Libii. We wnioskach autor formuje tezy dotyczące kulturowych uwarunkowań związanych formami i funkcjonowaniem rzymskich latryn.

Kontrowersje wśród specjalistów z zakresu wczesnego średniowiecza wywoła zapewne komentarz Vladimira I. Kulakowa, Vsevoloda I. Merkulova i Alexandra S. Semenova, *Burial Y-68 of the Yrkekapinis barrow burial mounds area, Klintsovka 1 archaeological site, North Sambia*, dyskutujący datowanie i genezę zdobień wyposażenia grobu Y-68. Konkluzje autorów, w niewielkim zakresie podparte nowymi wynikami analiz DNA, ukierunkowane są również na zagadnienia związane z etnicznością mieszkańców Sambii w XI w.

Problematykę związaną ze źródłami ruchomymi z okresu wczesnego średniowiecza podjął Piotr Kazana w artykule *Guldgubber – uwagi o skandynawskich znaleziskach wotywnych*. Autor zwraca uwagę na drobne znaleziska wotywno odkrywane na terenie Skandynawii, podejmując próbę ich interpretacji.

Nowe w skali Pomorza wyniki zaprezentowane zostały przez Martę Bloch-Pogodzińską i Pawła M. Pogodzińskiego w artykule *Nowe źródła do badań wczesnośredniowiecznego osadnictwa w Dolinie Dolnej Wisły. Stanowisko Mareza 5, gm. Kwidzyna*. Tekst stanowi prezentację źródeł związanych z wczesnośredniowieczną osadą odkrytą w rejonie Kwidzyna. Kolejna publikacja dotyczy *Hiszpańskich naczyń na oliwę z badań archeologicznych w Słupsku*. Autorka Joanna Dąbal prezentuje nowe znaleziska z okresu XVIII w. odsłonięte w piwnicach słupskiego ratusza w 2017 r. Wnioski artykułu ukierunkowano na zagadnienia związane z handlem i dystrybucją tych wyrobów na Pomorzu.

Karolina Szczepanowska w artykule *Kafle piecowe z badań archeologicznych przy ulicy Tartacznej w Gdańsku. Uwagi na temat statusu ekonomicznego ich użytkowników* prezentuje materialne świadectwa stanowiące pozostałość urządzeń grzewczych w kontekście majątności mieszkańców Starego Miasta w Gdańsku. Konkluzje autorki podparte szeroką analizą porównawczą z innych stanowisk archeologicznych z terenu Gdańska wykazują różnice jakościowe i dekoracyjne w kaflach odkrywanych w poszczególnych częściach miasta.

Przedmiotem kolejnego artykułu jest wciąż nowa na forum polskiej archeologii problematyka związana z obiektami przemysłowymi i ich ochroną. W artykule *Szklana Huta w pobliżu osady Osieki, gmina Choczewo. Uwagi o problemach zarządzania relikdami zabudowy przemysłowej zlokalizowanymi na terenach leśnych* autorzy Joanna Dąbal, Karol Daliga, Radosław Kubus, Edyta Przytarska i Tadeusz Widerski podjęli zadanie prezentacji marginalizowanej problematyki związanej z pozostałościami pruskich hut szkła zlokalizowanych na terenach leśnych. Przeprowadzona metodami nieinwazyjnymi weryfikacja stanowiska w Szklanej Hucie, uzupełniona o wywiady społeczne, jest podstawą dla opisanych działań zmierzających do ochrony tego typu stanowisk.

Tom zamyka artykuł *Budowanie uniwersyteckiego archiwum dokumentacji badań archeologicznych Instytutu Archeologii i Etnologii UG. Uwagi o nowoczesnych możliwościach wykorzystania dokumentacji archiwalnej*, autorstwa Katarzyny Kosińskiej

i Joanny Potulskiej. Napisany z perspektywy młodych badaczy tekst prezentuje problematykę dotyczącą archiwizacji dokumentacji badań, możliwości jej wykorzystania w pracach naukowych i przetwarzania danych za pomocą technik cyfrowych. Autorki zwracają uwagę na celowość i potrzebę porządkowania danych do dalszego przyszłego ich przetwarzania.

Tomasz J. Chmielewski¹

W kwestii obecności fragmentów naczyń kultury Bodrogkeresztúr w Dąbkach

On the presence of fragments of the Bodrogkeresztúr culture pottery in Dąbki

Abstrakt

W roku 2011 ogłoszono tezę dotyczącą obecności importów kultury Bodrogkeresztúr na pomorskim stanowisku w Dąbkach. Celem tego artykułu jest wykazanie słabości przytaczanych od tamtej pory argumentów mających wspierać to twierdzenie. Niniejsza polemika ma charakter komplementarny wobec krytycznych uwag wyrażanych wcześniej i nie prezentuje alternatywnej prehistorycznej interpretacji obecności wspomnianych fragmentów ceramiki na stanowisku w Dąbkach. Jest skoncentrowana wyłącznie na dekonstrukcji kontekstu uzasadnienia podważanej koncepcji w tym jej zakresie, w jakim dotyczy ona kultury Bodrogkeresztúr.

Słowa kluczowe: Pomorze, Kotlina Karpacka, eneolit, kultura Bodrogkeresztúr, Dąbki

Abstract

Year 2011 brought about the publishing of a thesis regarding the presence of imports from the Bodrogkeresztúr culture at the Pomeranian site in Dąbki. The aim of this paper is to demonstrate the weakness of the arguments supporting this claim put forth since then. This polemic is complementary to the critical remarks expressed earlier, and does not present an alternative prehistoric interpretation explaining the presence of the discussed pottery fragments at this site. It is focused purely on the deconstruction of the context of justification of the challenged concept in this part thereof, which concerns the Bodrogkeresztúr culture.

Keywords: Pomerania, Carpathian Basin, Eneolithic, Bodrogkeresztúr culture, Dąbki

Wstęp

Już niedługo minie dekada, od kiedy na mapie europejskich odkryć archeologicznych w wyjątkowy sposób wyeksponowane zostały neolityczne znaleziska z Dąbek w polskiej części Pomorza. Początek temu dało doniesienie o obecności wśród odkrytej tam ceramiki ze schyłku V i początku IV tysiąclecia przed Chrystusem fragmentów naczyń pochodzących z basenu Cisy – ze środowiska kultury Bodrogkeresztúr (Czekaj-Zastawny

¹ Instytut Archeologii i Etnologii, Uniwersytet Gdański.

i in. 2011a; 2011b). Ponieważ w młodszej epoce kamienia Pomorze niezwykle rzadko stanowiło obszar, na którym dochodziło do recepcji i twórczego przetwarzania wzorców kulturowych o tak odległej proveniencji, sama tylko próba zdefiniowania zjawiska o takiej skali geograficznej automatycznie wyniosła zarówno narrację, jak i dyskusję nad nim na forum międzynarodowe. Nie bez znaczenia było również to, że nośnikiem tego odkrycia, jako faktu medialnego, stały się czasopisma naukowe o obiegu ogólnoeuropejskim, a nawet światowym.

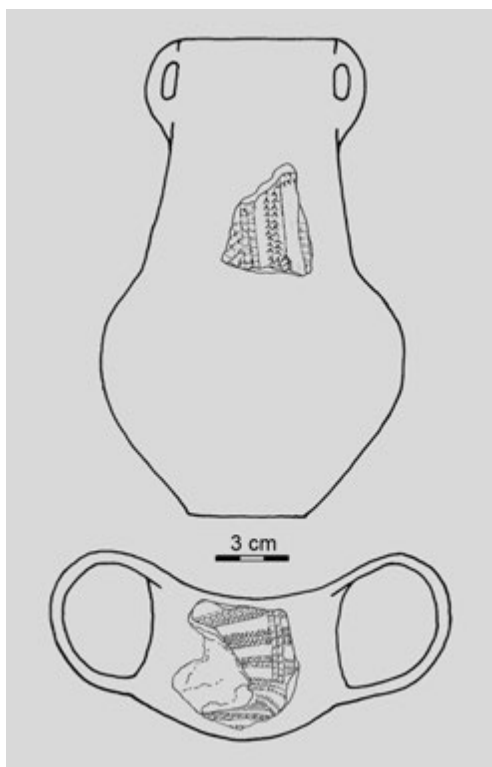
Czytelnicy poniższej polemiki mogą się w tym miejscu zacząć zastanawiać, dlaczego zwlekałem z nią tak długo. Otóż, przede wszystkim, żywiłem nadzieję na głębszą auto-refleksję i dokonanie rewizji prześwieconej tu konstrukcji intelektualnej przez jej twórców. Sama koncepcja wydawała mi się zresztą o tyle nieszkodliwa, o ile ograniczona była jej recepcja. W narracjach regionalnych odnoszących się do Niżu Polskiego do pomysłu tego nawiązywali raczej tylko sami jej Autorzy (zob. np. Kabaciński i in. 2014: 45). Natomiast w kręgu badaczy zajmujących się Kotliną Karpacką odwołania takie były jeszcze bardziej sporadyczne, pojawiając się w pracach niemających dużej siły oddziaływania (zob. np. Szilágyi 2015: 318). Być może jest tak dlatego, że sensacje te od razu wzbudziły sceptycyzm niektórych badaczy bezpośrednio zainteresowanych prehistorią Pomorza (Czerniak 2012: 168, przyp. 65; szerzej Czerniak 2017: 469–470). Do podjęcia zagadnienia skłoniło mnie wprowadzenie tych koncepcji w niezmienionej postaci do monografii stanowiska w Dąbkach (Czekaj-Zastawny 2015: 226–229), co prawdopodobnie podtrzyma ich wpływ na narracje prehistoryczne budowane przez specjalistów niezaangażowanych bezpośrednio w badania nad młodszą epoką kamienia w środkowej Europie (por. np. Cassen i in. 2019: 567–568), oraz zaprezentowanie ich jeszcze szerszemu gronu odbiorców na kartach publikacji o charakterze podręcznikowym (Czekaj-Zastawny, Terberger 2017: 114), wobec czego istnieje poważna obawa, że doniesienia te będą bezkrytycznie powielane przez adeptów archeologii.

Aby nie budować niepotrzebnego naukowego suspense już na wstępie przyznam, że przychyliam się do cytowanych powyżej opinii Lecha Czerniaka, który wskazywał zdominowany przez kulturowe tradycje post-Rössen obszar Niżu Europejskiego, jako najbardziej prawdopodobny obszar, skąd napłynęła idea wykonywania tak zdobionej ceramiki lub nawet jej importy. Nie zamierzam więc proponować alternatywnej wykładni proveniencji tych dyskusyjnych znalezisk. Moim celem jest natomiast dokonanie częściowej przynajmniej falsyfikacji linii argumentacyjnej mającej uzasadniać obecność ceramiki kultury Bodrogkeresztúr w Dąbkach z pozycji osoby zaangażowanej w badania nad eneolitem Kotliny Karpackiej. Cała konstrukcja intelektualna polsko-niemieckiego kolegium autorskiego od początku była bowiem dla mnie trudna do zaakceptowania przede wszystkim z tej perspektywy. Moje podstawowe zastrzeżenia budzą rekonstrukcje naczyń kultury Bodrogkeresztúr i wykonanie ich na podstawie rzekomo związanych z nią fragmentów oraz przedstawiona chronologizacja odtworzonych form ceramicznych.

Rekonstrukcja i chronologizacja rzekomych naczyń kultury Bodrogkeresztúr z Dąbek

Mając na względzie powagę zarzutów, które zamierzam sformułować w dalszej części wywodu, nie powinienem może wprowadzać ich odwołując się do treści anegdotycznych. W głowie kołacze mi jednak w tej chwili pewne dowcipne stwierdzenie docenta Jana Gurby. W trakcie jednego z wykładów poświęconych młodszej epoce kamienia, próbując skupić uwagę słuchaczy na prezentowanych treściach graficznych, zauważył on mianowicie, że „archeologia to przecież nauka obrazkowa”. W tym krótkim ironicznym stwierdzeniu, celnie uchwycony został jeden z najsilniejszych nawyków intelektualnych archeologów. Dominacja biernego wzrokowego mechanizmu poznawczego, wzmacniana zresztą w dzisiejszych czasach przez kulturę obrazkową, jest w tym przypadku istotna o tyle, że u podstawy argumentacji, którą w poniższym wywodzie zamierzam podważyć, leży ewidentna manipulacja graficzna. Manipulacja, której nikt wydaje się nie zauważać.

Przyglądając się fragmentom naczyń, które zostały uznane przez badaczy stanowiska w Dąbkach za eneolityczną ceramikę o proveniencji polgarskiej, widzimy jedynie zdobione fragmenty brzuścowe. Pozostawiając na chwilę na boku kwestię samej ornamentyki, zwróćmy uwagę na to, że ułamki te posłużyły do rysunkowego odtworzenia całych form naczyń. Co więcej, te zrekonstruowane pojemniki ceramiczne posiadają pary uchwytów, które zarówno pod względem formy, jak i lokalizacji stanowią rozwiązania kulturowo specyficzne. W efekcie czytelnikom zostały zaprezentowane bardzo sugestywne rekonstrukcje powszechnie występujących w kulturze Bodrogkeresztúr naczyń w typie tak zwanego mlecznika i kantarosowatej amforki (Czekaj-Zastawny i in. 2011a: ryc. 10; 2011b: ryc. 7.1, 8). Już choćby ze względów technicznych takie zabiegi źródłotwórcze (a w konsekwencji także oparte na nich wywody) muszą budzić poważne wątpliwości (ryc. 1). Pomijając

Ryc. 1. Pierwsze rekonstrukcje naczyń dokonane na podstawie znalezionych w Dąbkach fragmentów naczyń reprezentujących rzekome importy ceramiki kultury Bodrogkeresztúr (wg Czekaj-Zastawny i in. 2011b)

Fig. 1. The first reconstructions of the ceramic vessels made on the basis of sherds found in Dąbki representing alleged imports of the Bodrogkeresztúr culture pottery (after Czekaj-Zastawny i in. 2011b)

jednak w tym miejscu ten aspekt odtwarzania form naczyń bodrogkeresturskich, przyjrzyjmy się ich poprawności merytorycznej.

Badacze ceramiki z Dąbek łączą zrekonstruowane przez siebie formy ceramiczne z późną fazą kultury Bodrogkeresztúr (Czekaj-Zastawny i in. 2011a: 68–69; 2011b: 48). Proponowaną chronologię rzekomych znalezisk bodrogkeresturskich Autorzy poddawanej w wątpliwość tezy próbują podbudować, między innymi, analizą form zrekonstruowanych przez siebie naczyń – mleczników i amfory z dużymi, wyniesionymi uchami. Szczególnie znaczący wydaje się tok wyводу dotyczącego tej drugiej – bardziej diagnostycznej chronologicznie – formy ceramicznej.

W pierwszym z dyskutowanych artykułów (Czekaj-Zastawny i in. 2011a: 69) stwierdzeniu o późnej chronologii dwuuchych amforek/kubków wiarygodności ma przydawać zupełnie nieskonkretyzowana cytacja pracy Stanisława Śiški (1972) poświęconej grupie Lažňany. Trudno jednak takiej dokładności wymagać, skoro w przywoływanym artykule, w długim wywodzie poświęconym ceramice młodszych faz kultury Bodrogkeresztúr, słowacki archeolog nie czyni żadnych uwag odnośnie do tego typu naczyń. Jest to więc jedynie *argumentum ad verecundiam*. Być może w procesie recenzji tekstu publikowanego równoległe na łamach „Antiquity” ktoś uświadomił Autorom czysto erystyczną siłę ich dowodów, skoro tam już, w kontekście tego samego stwierdzenia, pojawiają się tylko odwołania do artykułów Pála Patay’a (1975; 2009). Rzeczywiście, trudno o bardziej wiarygodne źródło informacji niż skrupulatne opracowania matuzalema wśród badaczy kultury Bodrogkeresztúr i eneolitu w ogóle. Tyle że polsko-niemiecki kolektyw naukowy dopuszcza się intelektualnego nadużycia również wobec nich.

Badacze stanowiska w Dąbkach, próbując uzasadnić proponowaną chronologizację rekonstruowanej przez siebie amfory, piszą mianowicie, że „ma [ona] analogie na Węgrzech, pojawiając się w fazie B kultury Bodrogkeresztúr i w kulturze Hunyadi-halom: Tiszakeszi-Fáykert (Patay 1975: Tafel 12.1), Érd-Érdliget (Patay 1975: Tafel 12.4), Magyarhomorog-Kónyadomb (Patay 2009: Abb. 4.2) i Tiszadob-Borziktanya (Patay 1975: Tafel 12.2)”. Gdyby Agnieszka Czekaj-Zastawny i współautorzy zadali sobie trud zapoznania się nie tylko z materiałem ilustracyjnym, ale również z tekstami odnośnych prac, dowiedzieliby się, że Pál Patay opinii takiej po prostu nie podziela. Węgierski badacz obszernie wypowiadał się na ten temat właśnie w jednym z przywoływanych przez nich artykułów². Píše mianowicie: „[naczynia] takich w eneolitycznej [dosł. z epoki miedzi – T.J.Ch.] kulturze tiszapolgarskiej jeszcze nie ma, a wśród jej ceramiki nie ma też nawet tego typu, z którego mogłyby się wywodzić. W przeciwieństwie do tego obecne są w materiale z każdego cmentarzyska pochodzącego z okresu przejściowego do kultury bodrogkeresturskiej, miejscami nawet w licznych egzemplarzach. Z liczącego 25 grobów cmentarzyska w Tiszavalk-Tetes pozyskano w sumie 12 egzemplarzy, spośród 26 grobów tworzących południową grupę cmentarzyska w Magyarhomorog w pięciu było po jednej sztuce. Cztery (lub pięć) egzemplarzy było na liczącym 28 grobów cmentarzysku w Szentes-Kistőke, w którego pojedynczych grobach wystąpiły też jeszcze naczynia odpowiadające typom kultury tiszapolgarskiej.

² Tam, podobnie jak w wielu innych miejscach, cytowanej jako „Patay 2008”, chociaż ten akurat tom *Archaeologiai Értesítő* ukazał się rok później.

Z Pusztaivánháza z czterech grobów datujących się na okres przejściowy pochodzą dwa, ale ze znalezisk powierzchniowych znany jest jeszcze trzeci. Poza tym jeden [taki] kubek z dużymi uchami pojawił się obok naczyń przypominających formy wczesnoeneolityczne [dosł. z wczesnej epoki miedzi] w grobie 1. z Tiszakeszi-Fáykert. Taki typ [naczyń] bywa też spotykany na cmentarzyskach, na których nieobecne są formy nawiązujące do wczesnoeneolitycznych, ale na takich [występują] w znacznie mniejszej liczbie [dosł. w istotnie mniejszej proporcji] (dwa z grobu 28 w Kiskőrös, jeden z grobu 17 z Konyár). Pojedyncze egzemplarze tego typu występują też – acz zupełnie wyjątkowo – na takich cmentarzyskach, na których obecne są też elementy typowe dla datowanej na późny środkowy eneolitu kultury Hunyadi-halom (Fényeslitke, Paszab-Zádó, Tiszavalk-Kenderföld). Te ostatnie jednak reprezentują taką odmianę [tego] typu, która znana jest z okresu przejściowego tylko w jednym przykładzie³ (tłum. T.J.Ch.).

Sugerowana przez Autorów forma ceramiczna jest typowa przede wszystkim dla inicyjnego okresu ewolucji kultury Bodrogkeresztúr, określanego przez Pála Patay'a jako „okres przejściowy” (tu oznaczonego jako A1 – zob. aneks), oraz etapu wczesnego (tutaj – A2). Taką chronologię potwierdzają zresztą datowania radiowęglowe zespołów grobowych, w których wystąpiły amforki analogiczne do rekonstruowanego naczynia (groby z Abony 49 i Pusztataskony-Ledence; zob. aneks). Jeżeli natomiast naczynia tego rodzaju pojawiają się później (sporadycznie), to na pewno nie w tej postaci, jaką nadali swojemu naczyniu badacze Dąbek.

Ostatecznie o chronologii tych rzekomych importów w dużej mierze rozstrzygać ma zdobienie fragmentów naczyń ornamentyką wykonywaną w technice ściegu bruzdowego (niem. *Furchenstichttechnik*)⁴. W odniesieniu do tej stylistyki zdobniczej można bezsprzecznie stwierdzić, że występuje ona powszechnie we wczesnym horyzoncie pojawiania się uch tarczowatych (niem. *Scheibenhenkelhorizont*), odpowiadającym tradycyjnie definiowanemu późnemu etapowi kultury Bodrogkeresztúr B (tutaj B2). Ze względu

³ „Akora rézkori tiszapolgári kultúrából még hiányzik, sőt ennek kerámiájában sincs olyan típus, amelyből leszámaztatható lenne. Ezzel szemben a bodrogkeresztúri kultúra való átmenet idejéből származó minden temető anyagában jelen van, sőt helyenként számos példánnyal. A 25 síros tiszavalk-tetesi temetőben 8 sírból összesen 12 darabot tártunk fel, a Magyarhomorog déli sírcsoportjának közepén lévő 26 sírből 5-ben volt egy-egy darab. Négy (vagy öt) példány volt a 28 síros szentes-kistőkei temetőben, amelynek egyes sírjaiban ugyancsak előfordultak a tiszapolgári kultúra típusainak megfelelő edények. Pusztaivánházáról, az átmeneti szakaszba keltezhető 4 sírből kettő származik (4. kép 1), de szórvány-leletként ismeretes egy harmadik is. Ugyancsak előkerült egy nagy fülű bögre kora rézkori formákra emlékeztető tállakkal együtt Tiszakeszi-Fáykert 1. sírjából. Megtalálható ugyan a típus olyan temetőben is, amelyből már hiányoznak a kora rézkorra emlékeztető formák, de ezekben már lényegesen kisebb arányban (Kiskőrösön 28 sírből 2, Konyáron 17 sírből 1). A típus egy-egy példánya olyan temetőben is előfordul – bár csak elvétve –, amelyekben a javarészkor végi Hunyadi-halmi kultúra kerámiájára jellemző elemek is jelen vannak (Fényeslitke, Paszab-Zádó, Tiszavalk-Kenderföld). Utóbbiak azonban olyan típusváltozatot képviselnek (4. kép 3), amelynek csak egy példányát ismerjük az átmeneti szakaszból” (Patay 2009: 38).

⁴ Na marginesie należy dodać, że na określenie tego rodzaju zdobień kultury Bodrogkeresztúr obecnie w zasadzie nie używa się już pojęcia „ścieg bruzdowy” (niem. *Furchenstich*). Zastąpiło je już dosyć dawno niemieckie słowo *Pseudofurchenstich* lub adekwatne terminy opisowe (węg. *pontsoros díszítés*; por. Patay 1975: 61, Anm. 118; 2009: 21; Horváth 1994: 80–83).

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

ISSN 1897-4120